

Annette Faber, *Elise van Calcar 1822-1904. Een gedreven en begeistert leven* (Hilversum: Verloren, 2022, 576 pp., ISBN 9789087049942).

Elise van Calcar (1822-1904) was een fascinerende negentiende-eeuwse vrouw. In een periode waarin vrouwen geacht werden hun leven vooral binnenshuis in te richten ten dienste van hun echtgenoot en kinderen, ging Van Calcar volledig tegen deze idealen in door het publieke domein te betreden en een carrière op te bouwen. Ze publiceerde romans en religieuze geschriften, schreef over de positie van vrouwen, feminisme, het Fröbelonderwijs en het spiritisme. Ze was tevens één van de eerste vrouwen die regelmatig sprak in het openbaar. Van Calcar genoot in de negentiende eeuw grote bekendheid, mede doordat ze zoveel publiceerde, over zoveel verschillende onderwerpen. Haar nalatenschap werd verzekerd en bepaald door een tweetal biografieën uit 1921 en 1922, maar kritisch en diepgaand onderzoek ontbrak. Annette Faber vult deze lacune met een gedegen, analytische biografie. We mogen haar zeer erkentelijk zijn dat zij met deze uitvoerige biografie gebaseerd op een indrukwekkende hoeveelheid bronmateriaal, Elise van Calcar terug heeft gebracht als onderwerp van academische interesse.

Faber focust vooral op de carrière van Van Calcar, en onderzoekt hoe zij ‘in haar leven en werk een betekenisvolle plaats [heeft] verworven op het terrein van letterkunde, onderwijs, feminisme en spiritualisme in Nederland’ (27). Faber is daarbij specifiek geïnteresseerd in ‘de manieren waarop Elise van Calcar erin slaagde om *als vrouw* haar stem te laten horen’ (27, cursivering toegevoegd). Deze keuze om Van Calcars carrière te onderzoeken met aandacht voor de rol van gender biedt de mogelijkheid om te begrijpen hoe Van Calcar tóch erkenning wist te krijgen in een periode waarin vrouwen geacht werden zich te wijden aan hun vrouwelijke taak als echtgenoot en moeder, en niet serieus genomen werden als ze probeerden een carrière op te bouwen in professionele vakgebieden (zoals het schrijverschap, letterkunde, pedagogie, religie, et cetera). Maar wat bedoelt Faber met ‘manieren waarop’? Ik denk daarbij meteen aan recente debatten in de geschiedwetenschap over de rol van zelfpresentatie in het verkrijgen van erkenning. Een voorbeeld hiervan is het in 2016 verschenen *special issue* van *BMGN – Low Countries Historical Review* over ‘scholarly persona’, een concept dat geformuleerd is om te onderzoeken hoe wetenschappers autoriteit verwierven in hun onderzoeksveld en welke rol zelfpresentatie, evenals gender en andere categorieën van verschil, zoals klasse en religie, daarin speelden. Ik denk ook aan de bundel *Schrijverstypen* van Erica van Boven en Pieter Verstraeten (2016), waarin het concept ‘posture’ wordt geïntroduceerd om te begrijpen hoe auteurs trachtten erkenning te krijgen

en welke rol identiteit en zelfpresentatie daarbij speelden. Beide concepten bieden aanknopingspunten om precies datgene te onderzoeken waar Fabers hoofdvraag over gaat: de manieren waarop iemand een positie voor zichzelf weet te verkrijgen in een bepaald vakgebied.

In de biografie wordt echter nergens aan dergelijke debatten gerefereerd, noch aan andere debatten over hoe iemand een carrière kan opbouwen. De gestelde hoofdvraag is interessant, maar het ontbreekt in de biografie aan de theoretische onderbouwing die nodig is om de hoofdvraag te conceptualiseren en te beantwoorden. Dit gebrek aan theorie is bijvoorbeeld zichtbaar als het gaat over Fabers interesse in Van Calcar 'als vrouw'. Heel af en toe gebruikt Faber het woord 'gender', maar vaker spreekt ze over Van Calcar 'als vrouw' zonder toelichting wat zij hier mee bedoelt. Ook recente historiografie over gendertheorie of de positie van vrouwen ontbreekt. Faber bespreekt in haar inleiding wel de noodzaak van theoretische onderbouwing voor een biografie die een wezenlijke bijdrage wil leveren aan de historische wetenschap. Ze wijdt derhalve een paragraaf aan de biografiehistorici Hans Renders en Binne de Haan, en aan enkele Duitse historici waar zij in hun werk aan refereren. Faber concludeert hieruit dat een kritische en interpreterende biografie gebaseerd moet zijn op uitvoerig bronnenonderzoek en moet uitleggen hoe leven en werk samenhangen. Verdere theoretische onderbouwing blijft achterwege. Omdat Faber zich beperkt tot het werk van Renders en De Haan, blijven hierboven genoemde discussies en begrippen zoals *persona* en *posture*, die relevant zijn voor het beantwoorden van de hoofdvraag, afwezig. Dit gebrek aan theoretische reflectie werkt vervolgens ook door in de gekozen benadering van het bronmateriaal. In een paar zinnen verwijst Faber naar *life-writing* en *self-fashioning*, maar zij gebruikt deze concepten enkel om te concluderen dat de brieven en memoires van Van Calcar als 'gevaarlijke bronnen' (33) moeten worden beschouwd waarin *haar* waarheid en dus niet *de* waarheid te vinden is (cursivering toegevoegd). Een conclusie waar Faber overigens geen gevolgen aan verbindt. Ze citeert in de biografie vrijelijk uit romans, memoires, publicaties, brieven en recensies zonder te reflecteren op het verschil in betekenis of betrouwbaarheid. Het gevolg van dit gebrek aan theorie is een lijvige biografie die het leven en werk van Van Calcar uitvoerig en chronologisch beschrijft, zonder structurele analyse, waardoor de hoofdvraag onvoldoende wordt beantwoord.

Dit betekent niet dat de biografie niet vol staat met interessante informatie en aanknopingspunten voor verdere analyse, maar hier wordt door Faber weinig mee gedaan. Van Calcar komt bijvoorbeeld steeds naar voren als een ambitieuze vrouw die strategische keuzes maakte. Ze bewoog zich in vele domeinen en paste de manier waarop ze zichzelf en haar werk presenteerde regelmatig aan het beoogde lezerspubliek aan (iets waar Faber overigens weinig op reflecteert). Toen ze geen uitgeverij kon vinden voor haar werk, begon ze een eigen uitgeverij met haar man. Haar romans gebruikte ze stevast als podium om haar ideeën over vrouwenrechten, spiritisme en

religie te etaleren. Bovendien klom Van Calcar voor iedere publicatie in de pen en vroeg ze vrienden en collega's om haar werk te recenseren om zo zichzelf onder de aandacht te brengen. Faber beschrijft al deze activiteiten en besteedt veel aandacht aan de bespreking van recensies – een interessante bron voor het onderzoeken van de positie die iemand in een bepaald vakgebied wist te verwerven. Hier wreekt zich echter het gebrek aan op theorie gestoelde, systematische analyse. Reacties van vrienden, besprekingen in kranten en recensies in specialistische letterkundige tijdschriften worden samen beschreven zonder te reflecteren op het verschil in status en betekenis van de auteurs. Dus wat is dan de betekenis van de receptie voor Van Calcars carrière?

Van Calcar bouwde bovendien actief aan een groot netwerk dat ze veelal met brieven onderhield. In deze brieven passeren meerdere bekende repertoires de revue: Van Calcar benadrukt steevast dat ze hard aan het werk was tot diep in de nacht, ook als haar zieke lichaam dit niet toeliet, en verwijst naar haar door God gegeven drang tot schrijven, waarmee ze de keuze voor het schrijverschap buiten zichzelf plaatst. Vormen van zelfpresentatie die de lezer moeten overtuigen van haar inzet en betrouwbaarheid, maar in de biografie wordt hier niets mee gedaan. Hetzelfde geldt voor Van Calcars positie in de vrouwenbeweging. Faber karakteriseert Van Calcars positie in termen van verschil- en gelijkheidsdenken, maar was het niet betekenisvoller geweest om te reflecteren op de manier waarop van Calcar vormgaf aan haar positie in de vrouwenbeweging in plaats van haar in één van twee hokjes te plaatsen?

Elise van Calcar 1822-1904. Een gedreven en begeesterd leven is een rijke bron van informatie over het leven en werk van een fascinerende vrouw. Het gebrek aan theoretische onderbouwing en reflectie betekent echter dat Anette Faber vooral laat zien dat Elise van Calcar een betekenisvolle plaats voor zichzelf wist te verwerven, maar op welke manieren ze dit gedaan heeft blijft te vaak onbeantwoord.

Rozemarijn van de Wal, Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed
Nederland